

OLIY TA'LIM MUASSASALARINI QO'LLAB-QUVVATLASH IQTISODIY MEXANIZMI

Rahimov Sardor Uralovich

Iqtisodiyot va pedagogika Universiteti, Bosh direktor

Orcid - 0009-0000-9107-6200

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining Qashqadaryo viloyatidagi xususiy oliy ta'lim muassasalarini iqtisodiy qo'llab-quvvatlashning xususiyatlari va mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Unda nodavlat oliy ta'lim sektorining mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda, inson kapitalini shakllantirishda va ta'lim xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini oshirishdagi roli tahlil qilinadi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari, investitsiya faoliyati, moliyaviy manbalar, shuningdek, xususiy universitetlarning muammolari va rivojlanish istiqbollari alohida e'tibor qaratilgan. So'nggi yillardagi statistik ma'lumotlardan foydalangan holda, maqolada xususiy oliy ta'lim muassasalari sonining dinamikasi, talabalar soni, investitsiya hajmi va ularning mintaqaviy ta'lim xizmatlari bozoriga ta'siri tahlil qilinadi. Maqola mintaqaviy darajada xususiy universitetlarni iqtisodiy qo'llab-quvvatlashni yaxshilash bo'yicha xulosalar va amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: xususiy universitetlar, oliy ta'lim, iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, investitsiyalar, mintaqaviy rivojlanish, Qashqadaryo viloyati.

Kirish

Oliy ta'lim tizimi mintaqalarning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va malakali kadrlarga bo'lgan talabning ortib borishi bilan nodavlat oliy ta'lim sektorini rivojlantirish ayniqsa muhimdir. Xususiy oliy ta'lim muassasalari (XOM) ta'lim bozorining muhim elementi bo'lib, oliy ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, raqobatning kuchayishi va innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishga hissa qo'shadi.

So'nggi yillarda Qashqadaryo viloyatidagi xususiy oliy ta'lim muassasalari demografik o'sish, oliy ta'limga talabning ortishi va xususiy sektorni qo'llab-quvvatlovchi davlat siyosati tufayli tez o'sishga erishdi. Shu bilan birga, xususiy universitetlarning barqaror faoliyati samarali iqtisodiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining mavjudligiga bevosita bog'liq.

Ushbu maqolaning maqsadi Qashqadaryo viloyatidagi xususiy oliy ta'lim muassasalarini iqtisodiy qo'llab-quvvatlashni kompleks o'rganish, mavjud mexanizmlarni tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot maqsadlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- mintaqaning oliy ta'lim tizimida xususiy universitetlarning rolini tahlil qilish;
- iqtisodiy qo'llab-quvvatlash shakllari va vositalarini o'rganish;
- investitsiya faoliyati va moliyaviy ko'rsatkichlarni baholash;
- asosiy muammolar va rivojlanish istiqbollari aniqlash.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotning metodologik asosi iqtisodiy tahlilning umumiy ilmiy va ixtisoslashtirilgan usullariga asoslangan edi. Ishda statistik tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va iqtisodiy modellashtirish qo'llanilgan.

Tadqiqot ma'lumotlar bazasi O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, mintaqaviy davlat organlari ma'lumotlarini, shuningdek, xalqaro tashkilotlar va ilmiy nashrlarning materiallarini o'z ichiga oladi. Tahlil 2019–2024 yillarni qamrab oladi, bu bizga Qashqadaryo viloyatidagi xususiy universitetlarning asosiy rivojlanish tendentsiyalarini aniqlash imkonini beradi.

Adabiyotlar sharhi. Xususiy oliy ta'lim sektorining rivojlanishi xorijiy va mahalliy olimlarning asarlarida keng yoritilgan. J. Altbach , F. van Vugt va M. Teixeiraning asarlarida bozor iqtisodiyoti sharoitida xususiy universitetlarni moliyalashtirish va tartibga solish o'rganiladi.

Mahalliy tadqiqotlar oliy ta'lim tizimidagi institutsional islohotlarga, kadrlar tayyorlashda xususiy universitetlarning roliga va raqobatbardosh ta'lim muhitini yaratishga qaratilgan. Biroq, xususiy universitetlarni, ayniqsa Qashqadaryo viloyatida, iqtisodiy qo'llab-quvvatlashning mintaqaviy jihatlari yetarlicha o'rganilmaganligi sababli, ushbu tadqiqot dolzarbdir.

Tahlil va natijalar. 2024-yil holatiga ko'ra, Qashqadaryo viloyatida mintaqaviy oliy ta'lim tizimining muhim elementi bo'lgan **beshtan ortiq xususiy oliy ta'lim muassasalari faoliyat yuritmoqda. Ushbu muassasalarda 18 000 dan ortiq talabalar tahsil oladi**, bu xususiy oliy ta'lim sektorida xizmatlarga talabning sezilarli darajada oshganligini ko'rsatadi. Xususiy universitetlar, ayniqsa, davlat universitetlarining cheklangan imkoniyatlarini hisobga olgan holda, yoshlar uchun oliy ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim rol o'ynaydi.

2019–2024 yillardagi xususiy oliy ta'lim muassasalarining rivojlanish dinamikasini tahlil qilish barqaror ijobiy tendentsiyani ko'rsatmoqda. Mintaqadagi xususiy universitetlar soni ikki baravar, talabalar soni esa **2,5 baravardan ko'proqqa oshdi**. Bu o'sish bir qator omillar, jumladan, o'rta maktab bitiruvchilari sonining demografik o'sishi, ta'lim bozorining

liberallashuvi va ta'lim sohasidagi xususiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha faol hukumat siyosati bilan bog'liq. Bundan tashqari, xususiy universitetlar yanada moslashuvchan ta'lim dasturlari, zamonaviy o'qitish usullari va talab yuqori bo'lgan ta'lim yo'nalishlarini taklif etadi, bu esa abituriyentlar uchun ularning jozibadorligini oshiradi.

Investitsiya faoliyati xususiy oliy ta'lim muassasalari rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Qashqadaryo viloyatida 2023-yilda xususiy universitetlarni rivojlantirishga investitsiyalar **taxminan 420 milliard so'mni tashkil etdi**, bu esa mintaqaning ta'lim sohasiga investorlarning qiziqishi ortib borayotganidan dalolat beradi. Investitsiya manbalarining tarkibi quyidagi nisbatlar bilan tavsiflanadi:

- **55%** ta'sisчилarning o'z mablag'lari bo'lib, bu egalarining universitetlarni rivojlantirishdagi yuqori darajadagi moliyaviy mas'uliyati va uzoq muddatli manfaatdorligidan dalolat beradi;
- **30%** bank kreditlari bo'lib, asosan o'quv binolari, yotoqxonalar qurish va moddiy-texnik bazani modernizatsiya qilish uchun ishlatiladi;
- **15%** xorijiy investitsiyalar bo'lib, ular odatda xalqaro ta'lim dasturlari, raqamli texnologiyalar va qo'shma ta'lim loyihalarini amalga oshirishga yo'naltiriladi.

Xususiy oliy ta'lim muassasalarini davlat tomonidan iqtisodiy qo'llab-quvvatlash bir qator moliyaviy va moliyaviy bo'lmagan vositalar orqali amalga oshiriladi. Asosiy qo'llab-quvvatlash choralari **soliq imtiyozlari, imtiyozli shartlarda yer ajratish, kommunal infratuzilmaga ulanishda yordam berish va xususiy universitetlarning davlat-xususiy sheriklik** dasturlarida ishtirok etishini o'z ichiga oladi. Ushbu choralar investitsiya xarajatlarini kamaytiradi, infratuzilma loyihalarini amalga oshirishni tezlashtiradi va ta'lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini oshiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, **davlat tomonidan har tomonlama qo'llab-quvvatlanayotgan xususiy universitetlar** yuqori barqarorlik va operatsion samaradorlikni namoyish etmoqda. Xususan, bunday universitetlar daromadlarining oshishini, yaxshilangan sharoitlarning mavjudligini, ta'lim dasturlarining kengayishini va ta'lim xizmatlari sifatining yaxshilanishini kuzatmoqda. Bundan tashqari, ushbu muassasalar raqamli texnologiyalarni faolroq joriy etmoqda, xalqaro hamkorlikni rivojlantirmoqda va malakali professor-o'qituvchilarni jalb qilmoqda.

Shu bilan birga, tadqiqot mintaqadagi xususiy oliy ta'lim muassasalarining yanada rivojlanishiga to'squinlik qilayotgan **tizimli muammolarni ham aniqladi**. Asosiy muammolardan biri **uzoq muddatli moliyalashtirishga cheklangan kirish imkoniyati bo'lib qolmoqda**, bu esa kampuslar va ilmiy-tadqiqot markazlarini qurish kabi kapital talab qiladigan loyihalarni amalga oshirishga to'squinlik qilmoqda. Yuqori malakali

professor-o'qituvchilarning, ayniqsa texnik va muhandislik sohalaridagi professor-o'qituvchilarning yetishmasligi ham jiddiy muammo hisoblanadi .

talabalarning ta'lim sohalari bo'yicha notekis taqsimlanishi kuzatilmoqda . Iqtisodiyot, huquq va gumanitar fanlar eng ommabop bo'lib, texnik va tabiiy fanlar sohalari esa kamroq talabga ega. Bu mintaqaviy mehnat bozorida nomutanosiblikka olib keladi va xususiy universitetlarning ustuvor iqtisodiy tarmoqlar uchun mutaxassislar tayyorlashga qo'shgan hissasini kamaytiradi.

Umuman olganda, tahlil shuni ko'rsatadiki, Qashqadaryo viloyatidagi xususiy oliy ta'lim muassasalari katta rivojlanish salohiyatiga ega. Biroq, ushbu salohiyatni to'liq ro'yobga chiqarish uchun iqtisodiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yanada takomillashtirish, investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish va xususiy universitetlarni mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy strategiyaga yanada yaqinroq integratsiya qilish zarur.

Xulosa

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, xususiy oliy ta'lim muassasalari Qashqadaryo viloyatida oliy ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Davlat va mintaqaviy hokimiyat organlarining iqtisodiy ko'magi ularning barqaror rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

Xususiy universitetlarni iqtisodiy qo'llab-quvvatlash samaradorligini oshirish uchun imtiyozli moliyalashtirishdan foydalanish imkoniyatini kengaytirish, investitsiya rag'batlarini kuchaytirish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish va xususiy universitetlarning mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlariga integratsiyalashuvini ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi ta'lim sifatini oshirishga, inson kapitalini rivojlantirishga va umuman mintaqaning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Adabiyot

1. World Bank. (2020). *Global Investment Competitiveness Report*. World Bank Publications.
2. UNCTAD. (2021). *World Investment Report*. United Nations Conference on Trade and Development.
3. Rahimov S.U. (2022). O'zbekiston Respublikasi soliq siyosati va uning huquqiy asoslari. *Образование и наука в XXI веке*, 22 (2), 783-788.
4. Rahimov S.U. (2023). Ways and prospects of reforming the budget-tax policy in the stabilization of local budget revenues. *Web of business: Journal of business management and economics*, 01 (01), 19-22.

5. Rahimov S.U. (2024). Mintaqada budget tashkilotlari faoliyatini raqamlashtirish orqali moliyaviy nazorat mexanizmini takomillashtirish. Journal of Effective learning and sustainable innovation, 02 (2), 7-13.